

Een Nederlandse machtpoliticus machteloos in Brussel

Henk Vredeling, lid van de Europese Commissie (1977-1981)

Bert van den Braak

Henk Vredeling was in oktober 1979 bijna drie jaar Europees commissaris toen hij volop in het nieuws kwam omdat hij in de nachtelijke uren een spiegelruit ter waarde van 25.000 gulden aan diggelen had gegooid in het Sofitel-hotel in Straatsburg. Hij had daar eerder die avond samen met twee collega-commissarissen en Commissievoorzitter Roy Jenkins gedineerd met Simone Veil, voorzitter van het Europees Parlement. Voormalige medewerkers van Vredeling geven verschillende versies over de toedracht. Eén lezing is dat Vredeling knallende ruzie kreeg met CDA-europarlementariër Jim Janssen van Raaij.¹ Volgens een andere versie was frustratie over het optreden van Jenkins reden voor de woede-uitbarsting.² Het voorwerp waarmee werd gegooid, staat eveneens ter discussie: een asbak of een whisky-fles. Wat ook de reden en de toedracht was: het was vooral deze affaire die later zou worden gekoppeld aan Vredelings periode in Brussel.

Vredeling was midden jaren zeventig een bekende en kleurrijke PVDA-politicus. Hij werd gerespecteerd, alhoewel er soms tumult rond zijn persoon was. Als ervaren sociaaldemocratisch parlementariër werd hij in 1973 minister van Defensie in het kabinet-Den Uyl. In die functie bouwde hij een goede naam op, ook bij de oppositie. Op 6 januari 1977 werd de sterk pro-Europese Vredeling lid van de Europese Commissie met als portefeuille Sociale Zaken en Werkgelegenheid. In dit artikel wordt een beeld geschetst van de persoon Vredeling, van zijn (politiek) loopbaan en van zijn opvattingen over Europa. Het accent ligt daarbij op zijn functioneren als lid van de Europese Commissie, waarover toch wel iets meer valt te vertellen dan alleen een 'gesneuvelde' spiegelruit.³

Henk Vredeling tijdens een bezoek aan Den Haag op 17 april 1977
(Foto: ANP-Photo)

Jeugd, opleiding, vakbond

Hendrikus (Henk) Vredeling werd op 20 november 1924 in Amersfoort geboren als zoon van Pieter Vredeling en Alijda Antonetta Blom. Hij was het derde kind en had twee oudere zussen. Daarna kwamen er in het gezin nog twee jongere zussen. Zijn vader was timmerman en werd later eigenaar van een klein houtbewerkingsbedrijf. Vredeling groeide op in een milieu van orthodox-gereformeerde 'kleine luyden'. Hij werd lid van diverse gereformeerde jongelingenverenigingen, ging zondags twee keer ter kerke en verwierf gedegen kennis van de Bijbel.

Na de lagere school ging hij naar de Christelijke Muloschool in Amersfoort. Als goede leerling kon hij na voltooiing daarvan zijn opleiding vervolgen aan de hbs. Omdat het Baarns Lyceum de mogelijkheid bood direct over te stappen naar de vierde klas, koos hij ervoor hier naar school te gaan. Op het Baarns Lyceum kwam hij in een verlichtere omgeving dan op de christelijke school in Amersfoort. De meeste van zijn medeleerlingen waren niet christelijk en hij maakte kennis met het werk van moderne Nederlandse dichters en met de muziek van Bach. Hij begon te twijfelen aan de zekerheden die het gereformeerde geloof hem tot dan had geboden.

Vanwege een zekere voorliefde voor de natuur (hij had een eigen tuintje) koos hij op aanraden van zijn moeder voor een studie aan de Landbouwhogeschool in Wageningen. Ook hier kwam hij in aanraking met een geheel andere wereld dan die van zijn jeugd. Als lid van het Wageningse studentencorps vielen hem vooral de sociale verschillen op, wat bijdroeg aan zijn 'bekering' tot het socialisme.

Zijn studie in Wageningen begon in 1942. Spoedig daarna moest hij onderduiken. Tijdens de bezetting ontwikkelde zich bij hem een sterk anti-Duits sentiment. Hij wilde zich als achttienjarige direct aansluiten bij het verzet. Uiteindelijk belandde hij bij een spionagegroep, die kort voor de bevrijding werd opgerold. Hij werd opgesloten en kwam in Buchenwald. Niet lang voor voltrekking van het tegen hem uitgesproken doodvonnis, werd hij bevrijd. Zijn oorlogservaringen hadden grote impact op zijn verdere leven, zowel op persoonlijk gebied (bijvoorbeeld een afkeer van uniformen) als bij standpunten over defensie, Israël en de Europese eenwording.⁴

In 1947 werd Vredeling lid van de Partij van de Arbeid (PvDA). Aanvankelijk behoorde hij tot de linkervleugel, die zich onder andere keerde tegen de politionele acties in Indonesië. In die tijd las hij linkse bladen als *De Vrije Katheder* en *De Vlam*. Zelf verklaarde hij in 1974 dat hij kort na de oorlog sympathie had voor het communisme.

Op 21 januari 1950 behaalde Vredeling het doctoraal examen in de Nederlandse landbouw. Hij trouwde met Jola Schouten, dochter van een apotheker, en zij kregen één dochter en drie zonen. Het gezin ging wonen in Huis ter Heide, nabij Zeist. Vredeling werd sociaaleconomisch adviseur van de Algemene Nederlandse Landarbeidersbond. In 1955 stapte hij over naar het wetenschappelijk bureau van de Algemene Nederlandse Agrarische Bedrijfsbond, waarvan hij hoofd werd. Deze vakbond was aangesloten bij het Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV). In die functie kreeg hij voor het eerst te maken met het Europese landbouwbeleid in wording.

Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 13 juni 1956 kwam hij op een twaalfde (niet direct verkiesbare) plaats op de PVDA-kandidatenlijsten in de kieskringen Den Helder en Haarlem. Door zijn vakbondsactiviteiten had hij zowel deskundigheid op het gebied van de landbouwpolitiek als belangstelling voor en kennis van het Europese samenwerkingsproces. In de fractie van de PVDA was iemand met die specifieke deskundigheden welkom.

Parlementariër

Door de uitbreiding van het aantal zetels van 100 naar 150 kon Vredeling op 6 november 1956 lid worden van de Tweede Kamer. Hij werd tegelijk met onder anderen de latere premiers Barend Biesheuvel (ARP) en Joop den Uyl (PVDA) en de latere VVD-voorman Edzo Toxopeus geïnstalleerd. Met 32 jaar was hij na de KVP'er Cor Kleisterlee het jongste Kamerlid. De fractie stond onder leiding van Jaap Burger. Toen in januari 1958 PVDA-Tweede Kamerlid Anne Vondeling Sicco Mansholt opvolgde als minister van Landbouw, werd Vredeling landbouwwoordvoerder van zijn fractie.

Eerder, in oktober 1957, was Vredeling een van de vier woordvoerders namens de PVDA-fractie bij het debat over de wetsvoorstellen tot goedkeuring van de verdragen tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap (EEG) en Euratom. Na Burger, Marinus van der Goes van Naters en Connie Patijn ging Vredeling in op de betekenis van het EEG-verdrag voor de landbouw. Hij betreurde dat structuurpolitiek niet werd genoemd bij de middelen om tot een gemeenschappelijk landbouwbeleid te komen en drong aan op een landbouwconferentie van de zes lidstaten om stappen te kunnen zetten naar zo'n Europees beleid. Minister Mansholt was dat overigens met hem eens. Vredelings algehele oordeel over de belangrijke landbouwparagraaf van het verdrag was positief.⁵ En het antwoord van de

regering was blijkbaar zo bevredigend dat een tweede termijn niet nodig was.

In maart 1958 werd Vredeling, in de eerste zittingsperiode na totstandkoming van het Verdrag van Rome, tevens lid van het Europees Parlement. Dit orgaan bestond toen nog uitsluitend uit leden van de nationale parlementen. Collega's in het Parlement waren onder anderen zijn partijgenoten Van der Goes van Naters, Gerard Nederhorst en Siep Posthumus, en later ook Burger en Max van der Stoel. Kamerleden van andere partijen die met Vredeling in het Europees Parlement zaten, waren onder meer de vvd'er Cees Berkhouwer, de ARP'ers Biesheuvel, Kees Boertien en zijn latere collega-minister Jaap Boersma, en de kvp'ers Pierre Lardinois, Tiemen Brouwer en Tjerk Westerterp (de twee laatstgenoemden werden in 1973 eveneens minister in het kabinet-Den Uyl). Tussen de leden van de kleine Nederlandse delegatie bestonden goede relaties, los van partijpolitieke tegenstellingen.

Vredeling maakte tot 1973 deel uit van het Europees Parlement en was daarvan een van de actiefste leden. Met name als vragensteller verwierf hij grote faam (en de bijnaam Henk Vrageling); gezegd werd dat hij vier ambtenaren aan het werk hield. Tijdens zijn vijftien jaar in het parlement stelde hij 2086 vragen. Daarnaast trad hij geregeld op als rapporteur (een lid dat namens het Europees Parlement rapport uitbrengt over een bepaald onderwerp), bijvoorbeeld in 1972 over een communautair sociaal programma.⁶

Ook als Tweede Kamerlid was hij met 323 vragen in zeventien jaar 'kampioen vragensteller'. Die vragen gingen vooral over Europese aangelegenheden, landbouw en handelspolitiek. Omdat hij via de Utrechtse PVDA-lijst was gekozen, hield hij zich tevens bezig met zaken uit zijn eigen regio. Zo stelde hij vragen over de affaire rond de psychiatrische inrichting van de Willem Arntz-Stichting in Den Dolder en over de ringspoorweg rond Utrecht.

Vrijwel jaarlijks trad Vredeling op als woordvoerder bij de behandeling van de begroting van Landbouw en Visserij en regelmatig ook bij behandeling van wetsvoorstellen tot goedkeuring van internationale handelsovereenkomsten. In 1972 was hij fractiewoordvoerder bij het debat over het wetsvoorstel tot goedkeuring van het verdrag over de toetreding van Denemarken, Ierland, Noorwegen en het Verenigd Koninkrijk tot de Europese Gemeenschap (EG). Mede namens kvp, ARP, CHU, vvd, D66 en ds'70 diende hij een motie in waarin hij het kabinet vroeg de verdere uitbreiding van Europese bevoegdheden op het gebied van de economische en monetaire

samenwerking gepaard te laten gaan met versterking van de positie van het Europees Parlement op die gebieden en met rechtstreekse verkiezing van dit Parlement.⁷ Tijdens een debat in 1973 over financiering van de Nederlandse bijdrage aan de eigen middelen van de EG was hij eerste ondertekenaar van een Kamerbreed ondersteunde motie die om het instellen van een Europese Rekenkamer vroeg.⁸

Europese partijvorming

Vredeling behoorde in de jaren zestig en zeventig niet alleen tot de Nederlandse leden van het Europees Parlement, hij was tevens een warm pleitbezorger van verdergaande Europese samenwerking. Daarmee was hij geheel in lijn met de opvattingen van zijn partij. In het beginselprogramma van de PVDA uit 1959 stond dat Europa een hechte bovennationale economische en politieke gemeenschap moest vormen en dat de EG een federatieve structuur diende te bezitten.

Behalve op versterking van de positie van het Europees Parlement en rechtstreekse verkiezing daarvan drong Vredeling ook aan op Europese partijvorming. In het Europees Parlement bestond vanaf 1958 één sociaaldemocratische fractie, maar de samenwerking tussen de nationale sociaaldemocratische partijen verliep moeizaam. Bij het Parlement richtten de socialistische partijen een Verbindingsbureau in ter ondersteuning van de gezamenlijke fractie. De bedoeling was dat vertegenwoordigers van het Verbindingsbureau en vertegenwoordigers van de partijen uit de zes lidstaten regelmatig op een congres zouden overleggen om tot gezamenlijke standpunten te komen. Van die onderlinge afstemming kwam weinig terecht. De socialistische fractie hing in het Europees Parlement als het ware in de lucht. Vredeling ondernam daarom eind jaren zestig initiatieven om tot betere coördinatie en tot Europese politieke stellingname te komen.

In 1970 schreef hij voor het partijblad *Socialisme en Democratie* een artikel waarin hij pleitte voor een Progressieve Europese Partij (PEP).⁹ Hij vond dat er een gezamenlijk programma moest komen, waarin nationale stokpaardjes achterwege dienden te blijven. Bovendien moest de 'achterban' van de fractie in het Europees Parlement (de diverse nationale partijen) zich organiseren door de vorming van één Europese sociaaldemocratische partij. Vredeling verwees naar de wijze waarop de Europese vakbeweging was georganiseerd. De vakbonden van de lidstaten hadden zich in 1969 verenigd in het Europees Verbond van Vrije Vakbewegingen. Vredeling pleitte voor

een progressieve partij en niet voor een exclusief socialistische partij.¹⁰ Overweging daarbij was dat de aanduiding ‘socialistisch’ of ‘sociaaldemocratisch’ verwarring zou opleveren. De partijvorming moest een stap zijn naar een vorm van ‘wereldregering’, waarbij Europa als voorbeeld kon dienen voor andere werelddelen. Europa moest zo een instrument voor vrede en economische ontwikkeling worden.

Het voorstel tot oprichting van een PEP vond aanvankelijk weinig weerklank. Op een congres van de Europese sociaaldemocratische partijen in Brussel in juni 1971 werd wel besloten het Verbindingsbureau te hervormen. De Europese verkiezingen van 1979 gaven een nieuwe impuls aan de Europese partijvorming, maar het duurde tot 1992, bijna een kwarteeuw na het artikel van Vredeling, voor er sprake was van een volwaardige Partij van Europese Sociaaldemocraten (PES).

In zijn eigen partij kwamen er eind jaren zeventig overigens steeds meer euroscptische geluiden. Dat bleek onder meer bij de Europese verkiezingen in 1979 toen een deel van de PVDA Vondeling te pro-Europees vond en liever Ien van den Heuvel als lijsttrekker zag. Het prominente PVDA-Tweede Kamerlid Arie van der Hek plaatste vraagtekens bij het democratische gehalte van Europa en de Jonge Socialisten keerden zich tegen de pro-Europese verkiezingscampagne van de PVDA.¹¹

Minister van Defensie

In april 1971 presenteerden PVDA, Politieke Partij Radikalen (PPR) en D66 een zogeheten ‘alternatief kabinet’, om daarmee te benadrukken dat zij in staat en bereid waren de regeermacht over te nemen van het centrumrechtse kabinet-De Jong. In dit ‘schaduwkabinet-Den Uyl/Van Mierlo/Aarden’ was aan Vredeling de portefeuille Landbouw en Visserij toebedeeld. Nadat de Kamerverkiezingen van 28 april 1971 geen meerderheid voor de linkse drie hadden opgeleverd, werd het ‘schaduwkabinet’ ontbonden. Bij de verkiezingen van november 1972 traden PVDA, D66 en PPR opnieuw gezamenlijk op. Die samenwerking kreeg concrete invulling door een gezamenlijk verkiezingsprogramma, *Keerpunt '72*, en door presentatie van een ‘deelkabinet-Den Uyl/Van Mierlo’. Dit deelkabinet was feitelijk een lijst met kandidaten voor diverse kabinetsposten. Opnieuw was Vredeling de beoogde PVDA-bewindsman voor Landbouw en Visserij.

De Kamerverkiezingen van november 1972 leverden wederom geen linkse meerderheid op, maar door het zware verlies van de KVP en het wegvalen van een werkbare meerderheid voor een centrumrechts kabinet, lag vorming

van een kabinet met de PVDA voor de hand. Oud-PVDA-fractievoorzitter Burger trad op als formateur. De moeizame formatieonderhandelingen in de eerste maanden van 1973 mondden uit in vorming van een kabinet-Den Uyl van progressieven (PVDA, PPR en D66) en christendemocraten (KVP en ARP). Landbouw en Visserij werd toebedeeld aan de KVP. Voor die post werd het Tweede Kamerlid (en Europees Parlementslid) Brouwer aangezocht.

Formateur Burger benaderde hierna Vredeling voor het ministerschap op Defensie, waarmee hij de voorkeur kreeg boven het minder strijdbaar geachte PVDA-Tweede Kamerlid Theo van Lier. In een onderhoud in de woning van Burger in Wassenaar liet Vredeling in duidelijke bewoordingen weten niets voor Defensie te voelen, maar de formateur deelde botweg mee daar niets mee te maken te hebben. Burger betoogde dat de invulling van de posten vaststond en dat Vredelings opvattingen over de vraag voor welke post hij zichzelf het meest geschikt achtte (hij noemde ook Sociale Zaken), er helemaal niet toe deden. Vredeling bleef weigeren, ondanks het aandringen van Burger (en ondanks het genot van cognac). Burger belde niettemin Den Uyl op met de melding: 'Henk doet het.' Burger had dat goed ingeschat want uiteindelijk stemde Vredeling in met Defensie.¹²

Defensiebeleid

Ook aan 'defensie' gingen de jaren zestig niet onopgemerkt voorbij. Dienstplichtigen roerden zich, onder meer door het oprichten van een eigen Vakbond van Dienstplichtige Militairen (VVDM). Zij stelden de verhoudingen binnen de krijgsmacht aan de orde, zoals tuchtrect, groetplicht en haardracht. Daarnaast werd steeds kritischer aangekeken tegen de NAVO en de nucleaire bewapening. Op het PVDA-congres van 1969 was een aanzienlijke minderheid voor uittreding van Nederland uit de NAVO, en de PVDA nam in haar verkiezingsprogramma op dat Nederland kerntaken diende af te stoten. De politieke en maatschappelijke discussie over het defensiebeleid werd in 1971 gekanaliseerd door de instelling van de Commissie-Van Rijckevorsel. Die adviseerde in 1972 over zaken als taakverdeling binnen de NAVO, vermaatschappelijking van de krijgsmacht en eventuele instelling van een vrijwilligersleger.¹³

In het eerste jaar van zijn ministerschap kreeg Vredeling, behalve met het vormgeven van het algemene defensiebeleid dat zou worden vastgelegd in een defensienota, te maken met twee kwesties. Al tijdens het ministerschap

van de vvd'er Hans de Koster (1971-1973) waren er spanningen ontstaan in de legertop, onder meer over modernisering van de krijgsmacht en het bevorderingsbeleid in de top. In de loop van 1973 namen enkele generaals ontslag. De komst van het kabinet-Den Uyl met voor het eerst een sociaaldemocratische minister van Defensie deed bij sommigen bovendien het wantrouwen toenemen. Vredeling stelde zich duidelijk op. Hij verdedigde de vrijheid van meningsuiting van officieren, maar verlangde tevens loyaliteit bij het moderniseringsbeleid.

De tweede kwestie betrof een wapen- en munitieleverantie aan Israël in oktober 1973. Dit land raakte in een gewapend conflict met zijn Arabische buurlanden (de zogeheten Jom Kippoer-oorlog).¹⁴ Tegen alle staatsrechtelijke regels in bewerkstelligde Vredeling dat Nederland in het geheim munitie en tankonderdelen aan Israël leverde. Hij veronderstelde dat de beraadslaging in het kabinet te lang zou duren (met name door aarzelingen bij Van der Stoep en Den Uyl) en gaf – in samenwerking met staatssecretaris (en partijgenoot) Bram Stemerding – buiten het kabinet om toestemming voor de leveringen. Hij woonde tezelfdertijd overigens incognito een solidariteitsbijeenkomst met Israël bij.¹⁵

In juli 1974 bracht Vredeling zijn *Defensienota* uit.¹⁶ De opstelling ervan had in het kabinet tot spanningen geleid over de voorgestelde bezuinigingen. Minister van Financiën Wim Duisenberg (PVDa) verlangde een verdere bezuiniging op Defensie van 600 miljoen gulden en Vredeling gaf pas na veel verzet toe.¹⁷ Kernpunten van de nota waren het streven naar internationale troepenvermindering, betere verdeling van taken tussen NAVO-partners en handhaving van de Nederlandse nucleaire taken. Investerings op lange termijn werden veiliggesteld. De Tweede Kamer stemde in september 1974 in grote lijnen in met het voorgenomen beleid.

In 1975 en 1976 stonden de uitgaven van Defensie, ondanks het vastgelegde beleid, steeds volop ter discussie bij de begrotingsbesprekingen in het kabinet. Vredeling zwaaide daarbij enkele malen met zijn portefeuille om met name door Duisenberg gewenste ombuigingen af te wenden.¹⁸

F16 en andere kwesties

Een van de belangrijkste beslissingen die Vredeling als minister nam, was de vervanging van de Starfighter (F-104G) door de F16.¹⁹ Juist in deze kwestie liet hij zien een bekwaam machtspoliticus te zijn. Op sommige momenten kwamen echter ook zwakheden in zijn karakter pijnlijk aan het licht.

In het in belangrijke mate door de PVDA-visie bepaalde defensiebeleid van het kabinet-Den Uyl stond het streven naar betere taakverdeling tussen de NAVO-lidstaten centraal. De PVDA had dit eind 1971 vastgelegd in de partijnota *Doelmatig Defensiebeleid II* en nadien in het verkiezingsprogramma. Toedeling van specifieke taken moest ervoor zorgen dat kleinere NAVO-landen een kwalitatief betekenisvolle inbreng in de NAVO behielden, met beheersing van de kosten. Begin jaren zeventig waren enkele NAVO-landen toe aan vervanging van hun gevechtsvliegtuigen. Niet lang na aantreding van het kabinet-Den Uyl koppelde de NAVO de discussie over de aanschaf van nieuwe vliegtuigen los van de discussie over de taakverdeling. Vredeling legde zich daarbij neer, hoewel hij had gehoopt dat een betere taakverdeling de kans op een Europees toestel zou vergroten. Het Defence Planning Committee van de NAVO besloot wel tot gezamenlijke aanschaf door België, Denemarken, Nederland en Noorwegen. Er werd daartoe een stuurgroep ingesteld en de landen vormden een consortium.

Voornaamste kandidaat was de F16 van het Amerikaanse General Dynamics, met de Franse Mirage van Dassault als belangrijkste concurrent. Een derde toestel, de Viggen Eurofighter van het Zweedse Saab, bleek veel te duur te zijn. Een vierde kandidaat, de YF17 (Cobra), van Northrop viel eveneens af. Het Amerikaanse toestel had als voordeel dat het dertig procent goedkoper was dan de Mirage.

De PVDA-fractie verzette zich tegen een besluit over de Starfighter-vervanging en legde haar bezwaren in maart 1975 op tafel tijdens een onderhoud van de PVDA-bewindslieden Den Uyl, Duisenberg, Vredeling, Van der Stoel, Pronk en Stemerding met de Kamerleden Ed van Thijn, Dick Dolman, Piet Dankert en Klaas de Vries. Fractievoorzitter Van Thijn liet weten dat zijn fractie tegen de vervanging van de Starfighter zou stemmen. De fractie vreesde voor een nieuwe bewapeningsspiraal, had zorgen over de kosten (met de vervanging was 2,3 miljard gulden gemoeid) en wilde eerst een discussie over de taakverdeling.

Vredeling deelde mee dat het ontbreken van steun voor een zo belangrijk onderdeel van zijn beleid voor hem onaanvaardbaar was. Hij wilde niet afhankelijk zijn van de steun van 'rechts'. Van Thijn verklaarde daarop dat de fractie zou wijken voor een machtswoord van het kabinet; hij meende dat een verschil van mening tussen de fractie en Vredeling over deze kwestie geen kabinetscrisis waard was. Als mogelijk compromis stelde Van Thijn voor dat de fractie zou vasthouden aan haar standpunt, maar zich gematigd zou uitdrukken en geen steun zou geven aan afkeurende moties van de

oppositie. Het kabinet moest minder toestellen bestellen dan was voorzien en zich neerleggen bij de opstelling van de fractie.

De Luchtmachttop kwam begin april met een aanbeveling aan de ministerraad tot aanschaf van 102 F16-vliegtuigen. Ook internationaal werd de steun voor aanschaf van dit toestel steeds groter, al hield de Belgische minister van Defensie Paul Van den Boeynants nog enige tijd vast aan de Franse Mirage. Dat op 11, 12 en 13 april 1975 het PVDA-congres over vrede en veiligheid de F16 afwees, was politiek wellicht interessant, maar niet van grote invloed op het uiteindelijke besluitvormingsproces.

Vredeling verscheen op 11 april niet op dat PVDA-congres, maar wel op televisie. In het VARA-actualiteitenprogramma *Achter het Nieuws* liet hij weten vast te houden aan vervanging van de Starfighter door de F16. Hij stelde de kwestie op scherp door te dreigen met aftreden bij een afwijzing door de fractie. Het congres – toch al kritisch over het internationale beleid van Vredeling en Van der Stoel – was ontstemd, maar fractievoorzitter Van Thijn verdedigde de resultaten die Vredeling als minister tot dan had bereikt, zoals de verbeterde relatie met de soldatenvakbond en de discussie over taakverdeling binnen de NAVO.

In de aanloop naar het congres liet Vredeling zich tegen een – in zijn ogen vervelende – journalist de uitspraak ontvallen: ‘Congressen kopen geen vliegtuigen’ (in de overlevering werd ‘vliegtuigen’ vervangen door ‘straaljagers’). Later verklaarde hij dat bij die uitspraak had meegespeeld dat hij op terugreis uit het buitenland in het vliegtuig ‘lekker aan de whisky had zitten likken’.²⁰ Zijn aanvankelijke afwezigheid op het congres was vermoedelijk veroorzaakt door langdurig verblijf in het Haagse perscentrum Nieuwspoor. Die avond zou hij met onbekende bestemming zijn vertrokken. Hij bleek die nacht echter bij de barkeeper van Nieuwspoor te hebben doorgebracht en die had, zo beweerde Stemerding later, opdracht daarover te zwiigen.²¹

Op 26 april besloot het kabinet dat in het consortium een voorkeur zou worden aangegeven voor de F16, en op 23 mei volgde een definitief besluit tot aanschaf van dat toestel. Er zouden er geen 102 maar slechts 84 worden gekocht. Vredeling verdedigde dit besluit met succes in de Tweede Kamer. De PVDA-fractie kwam met een uitvoerige motie, waarin zij vroeg het besluit te heroverwegen en in het bondgenootschap te gaan onderhandelen over ingrijpende specialisatie.²² Die motie werd verworpen. De PVDA stemde vervolgens tegen alle moties van de linkse oppositie die het besluit over de F16 afwezen.

Op 30 mei 1975 volgde de ondertekening van ‘de wapenaankoop van de eeuw’, maar niet eerder dan nadat Vredeling, na een speurtocht langs Leidse

en Haagse kroegen, door zijn ambtelijke top was opgespoord. De ondertekening van de contracten vond uiteindelijk laat in de middag plaats in het kantoor van het ANP in Den Haag.²³

Andere belangrijke onderwerpen waarmee Vredeling als minister te maken kreeg, waren de mogelijke nucleaire taken van de Lance-raket, de ontbinding van een vliegtuigsquadron Neptunes en het uit de vaart nemen van de kruiser De Zeven Provinciën. Protesten van de Koninklijke Marine tegen de laatste twee voornemens hadden deels succes. Een door Vredeling verdedigd wetsvoorstel om de regeling van gewetensbezwaren te verruimen, bereikte pas onder een volgend kabinet het *Staatsblad*. Een verruiming in 1976 van de mogelijkheid tot vrijstelling van dienstplicht wegens kostwinnerschap leidde tot de zogenoemde Vredeling-huwelijken.

Er bestond vrij brede waardering voor het beleid van Vredeling, die zich krachtig te weer had gesteld tegen wensen vanuit de PPR en zijn eigen partij om de defensie-inspanningen sterk te verminderen. De PVDA koesterde hervormingen die bij Defensie waren doorgevoerd, zoals een andere organisatie van het departement en de verbeterde betrekkingen met de VVDM. In 1975 zei VVD-senator Harm van Riel, die in het algemeen sterk gekant was tegen de koers van het kabinet-Den Uyl, bij de behandeling van de Defensiebegroting in de Eerste Kamer: ‘Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij genoegen, te beginnen met de constatering, dat het beleid van deze minister [...] onze instemming heeft. Hetzelfde heb ik geconstateerd bij gesprekken met verschillende militaire leiders.’²⁴ Van Riel noemde Vredeling in hetzelfde debat een uitstekende minister, ‘maar ook een curieuze-labiele figuur’.²⁵ Zijn persoonlijkheid was inderdaad opmerkelijk.

Persoonlijkheid

De meest opmerkelijke gebeurtenis tijdens Vredelings ministerschap was het interview dat hij eind augustus 1974 aan de journaliste Bibeb van *Vrij Nederland* gaf.²⁶ De titel van dat interview luidde: ‘Ik hoor nu tot het soort waar ik zelf zo de schurft aan had.’ In het vraaggesprek deed Vredeling krasse uitspraken over zijn collega-ministers Van der Stoel en Pronk en over NAVO-secretaris-generaal Joseph Luns. Pronk werd een elitedenker en corpspik genoemd en over de houding van Van der Stoel ten opzichte van zijn ambtenaren zei Vredeling: ‘Hij loopt er met z’n bekkie achteraan.’ Vredeling

liet verder weten dat Luns hem vreselijk irriteerde. Hij zei over hem: ‘Als ik de vent nog één keer voor m’n voeten krijg, schop ik hem de goal in.’

Het interview ging overigens grotendeels over Vredelings jeugd, zijn oorlogstrauma, zijn afkeer van uniformen en zijn positie in de PVDA. Hij eindigde het onderhoud met de mededeling dat hij de consequenties van dit ‘vreemde gesprek’ zou aanvaarden.

Directe gevolgen had het artikel echter niet, want Den Uyl hield Vredeling de hand boven het hoofd. Die betuigde spijt en beloofde zijn leven te beteren. Tijdens een door vvd-vicefractievoorzitter Danny Tuijnman op 4 september 1974 gehouden interpellatie bleek dat de Tweede Kamer Den Uyl daarin in meerderheid steunde.²⁷ Tuijnman stelde dat ons land schade had geleden door het interview, omdat de geloofwaardigheid op defensiegebied was aangetast. Den Uyl nam afstand van veel uitlatingen, maar benadrukte tevens dat nauwelijks uitspraken waren gedaan over het defensiebeleid. Het ging vooral om persoonlijke ontboezemingen. Den Uyl noemde de uitspraken wel grof en provocerend, maar dat er schade was voor Nederland ontkende hij. Een vvd-motie waarin het antwoord van Den Uyl als onvoldoende werd betiteld, kreeg alleen steun van de (rechtse) oppositiepartijen. Een door Klaas Beuker (Rooms-Katholieke Partij Nederland) ingediende motie van wantrouwen werd alleen door Beuker zelf en de Boerenpartij gesteund.

De ontboezemingen van Vredeling in 1974 waren opmerkelijk, maar ook later zou hij geregeld krasse uitspraken – maar dan intern – doen in tamelijk onparlementaire taal. Toen Pronk in de ministerraadvergadering wees op standpunten in *Keerpunt* '72 liet Vredeling weten: ‘Daar veeg ik mijn gat mee af.’ Na de commotie rond zijn afwezigheid bij de ondertekening van het F16-contract in 1975 zei hij dat hij een vrije ochtend had genomen, omdat hij het niet nodig vond aanwezig te zijn bij ‘het gelul in de ministerraad over Glastra van Loon’, de door Van Agt tot aftreden gedwongen D66-staatssecretaris.

Vredelings afkeer van uniformen en zijn anti-Duitse gevoelens speelden een belangrijke rol in zijn houding jegens het Koninklijk Huis en tegenover prins Bernhard in het bijzonder. Hij keerde zich in 1973 tegen al te veel militair vertoon bij het vijftienvintigjarig regeringsjubileum van koningin Juliana. Vredeling was in 1976 met Boersma in de ministerraad pleitbezorger van strafvervolgning tegen de prins vanwege de Lockheedaaffaire. Hij liet zich echter overtuigen dat dit tot een koningskwestie zou leiden. Wel nam hij het op zich prins Bernhard mee te delen dat hij maar beter niet meer in uniform kon verschijnen. De Lockheedaaffaire versterkte zijn minachting

voor de prins, die hij later onder andere ‘een zak’ en ‘een typische mof’ noemde.²⁸

Naast een grillige, zich soms roekeloos en onbehouwen uitlatende politicus, wordt ook wel een ander beeld van hem geschetst. Zijn collega-minister W.F. de Gaay Fortman was geroerd door het – wat onbeholpen – oprechte medeleven dat Vredeling betoonde na het overlijden van zijn kleinzoon in 1973.²⁹ Verder beschikte Vredeling over humor en toonde hij zich betrokken bij het wel en wee van zijn naaste medewerkers. Zijn collega’s vergaven hem zijn escapades en Vredeling verklaarde bij zijn vertrek in december 1976 dat hij in het kabinet nooit ruzie had gehad.

Benoeming tot lid van de Europese Commissie

In de zomer van 1976 liet Vredeling weten belangstelling te hebben voor de opvolging van Lardinois als Nederlands lid van de Europese Commissie.³⁰ In 1972 had zijn partij hem overigens ook al genoemd als mogelijke opvolger van Mansholt.³¹ Het centrumrechtse kabinet-Biesheuvel benoemde toen echter landbouwminister Lardinois (KVP). Als grootste partij meende de PVDA in 1976 echter aanspraak te kunnen maken op de post in Brussel en de claim was feitelijk niet erg omstreden. In de Tweede Kamer pleitte Roelof Kruisinga namens de drie christendemocratische fracties (ARP, CHU en KVP) nog wel voor benoeming van een christendemocraat, maar die wens vond weinig weerklank.

De belangrijkste andere gegadigde naast Vredeling was Van der Stoel. De beoogde voorzitter van de Commissie, Jenkins, had diens naam genoemd. Voor Van der Stoel gold dat hij in eigen partij niet onomstreden was, gezien zijn Atlantische gezindheid en zijn, in de ogen van de radicalere achterban, gematigde standpunten op het gebied van vrede en veiligheid. Een gang naar Brussel was dus een mooie uitweg. Van der Stoel kwam eventueel in aanmerking voor de zware post Externe Betrekkingen. Ook Vondeling schoof zichzelf via een brief aan de partijleiding naar voren als kandidaat.³² Er zijn echter geen aanwijzingen dat hij serieus in beeld is geweest. Tegen Vredeling leek te pleiten dat in het buitenland werd getwijfeld aan zijn stabiliteit, mede vanwege incidenteel overmatig drankgebruik.

In november 1976 tekende zich in het progressieve deel van het kabinet een meerderheid af voor de kandidatuur van Van der Stoel. Die deelde echter mee alleen beschikbaar te zijn voor Externe Betrekkingen, en met die wens kon de ministerraad zich niet verenigen. Op 29 november ging

de kogel door de kerk en werd Vredeling voorgedragen. Steun van Duisenberg voor de kandidatuur van Vredeling was daarbij waarschijnlijk een belangrijke factor.³³ De landbouwportefeuille leek, gezien zijn vroegere bemoeienissen met dat beleidsterrein, voor de hand te liggen en Vredeling schoof zijn voorkeur daarvoor niet onder stoelen of banken. Vooral Duits verzet ver- hinderde dat hij Landbouw kreeg. Mogelijk speelde daarbij mee dat hij als parlementariër regelmatig kritische vragen had gesteld over de West-Duitse handelspolitiek in relatie tot de DDR. Oost-Duitse goederen kwamen zonder invoerrechten of heffingen via de Bondsrepubliek op de Europese markt.³⁴

De Europese leiders hadden in 1975 afgesproken dat de beoogde Commissievoorzitter een sleutelrol mocht vervullen bij de verdeling van de posten in 'zijn' Commissie. Jenkins deed dat volop. Hij nodigde Vredeling in december 1976 uit voor een gesprek op het landgoed Ditchley Park nabij Oxford. Vredeling wees Milieu, Consumentenbescherming, Vervoer en Nucleaire Veiligheid af. Jenkins suggereerde hem tijdens een tweede gesprek, in Brussel, de portefeuille Sociale Zaken te nemen, waaraan voor het eerst Werkgelegenheid zou worden gekoppeld. Gezien de sociaaleconomische situatie leek dit een belangrijke portefeuille te kunnen worden. De post bood bovendien kansen om het sociale 'gezicht' van de EG te versterken. Jenkins beschouwde Vredelings vakbondsverleden daarbij als een pré. In zijn dagboeken noemde hij Vredeling overigens een van de twee commissarissen die niet zijn eigen keuze waren.³⁵

Bij zijn besluit om de portefeuille Sociale Zaken en Werkgelegenheid te aanvaarden, zullen voor Vredeling twee belangrijke overwegingen een rol hebben gespeeld. Hij was enerzijds realist genoeg om te beseffen dat Landbouw er niet in zat. De hem aangeboden portefeuille leek anderzijds kansen te bieden om in Europa nieuwe initiatieven te ontplooiën, en dat op een terrein waar hij als oud-vakbondsman en sociaaldemocraat van huis uit een sterke band mee had. De wijze waarop hij instemde met de post, kwam overeen met de wijze waarop hij in 1973 het ministerschap van Defensie had aanvaard. Zoals toen gold: 'En dan ben ik ook minister van Defensie', gold in 1977 voor hem dat hij als sociaaldemocraat echt wilde gaan werken aan een socialer Europa. Vredeling leek uiteindelijk zelfs zeer tevreden te zijn met zijn beleidsterrein.³⁶ Premier Den Uyl toonde zich overigens wel teleurgesteld over de aan Vredeling (Nederland) toebedeelde portefeuille, die duidelijk minder gewicht had dan Landbouw.

Vredeling liet bij zijn vertrek weten dat er geen sprake was van een vlucht uit de Haagse politiek, maar dat hij een doelbewuste keuze had gemaakt

om op Europees niveau actief te kunnen zijn. Hij zei daarover in december 1976 onder meer: 'Wanneer men mij op de dag, waarop ik tot minister van Defensie was benoemd, had gevraagd of ik liever Europees werk zou doen, dan zou ik toentertijd ja hebben gezegd. Ik heb dat werk altijd liever gedaan, omdat ik het belang ervan inzie. Zowel in het Europees Parlement zelf als in de Tweede Kamer heb ik ook altijd het Europees werk boven de nationale politiek gesteld.'³⁷ Op 6 januari 1977 trad Vredeling aan als eurocommissaris. Hij werd tevens een van de vicevoorzitters van de Commissie.

De Commissie-Jenkins

Voorzitter van de nieuwe Commissie was de ervaren Labour-politicus Roy Jenkins. Deze zoon van een vakbondsvoorman werd in 1948 lid van het Lagerhuis en bekleedde nadien diverse kabinetsposten, zoals minister van Binnenlandse Zaken en van Financiën in het kabinet-Wilson (1964-1970) en opnieuw minister van Binnenlandse Zaken in het tweede kabinet-Wilson (1974-1976). In 1976 legde hij het in de strijd om de opvolging van Harold Wilson als premier af tegen James Callaghan.³⁸

Naast de Deense landbouwcommissaris Finn Olav Gundelach, een voormalig diplomaat die vier jaar Europees commissaris voor Interne Markt was geweest, was ongetwijfeld de Fransman François-Xavier Ortoli, commissaris voor Financiën en Economische Zaken, het belangrijkste lid van de Commissie. Ortoli, een gaullist, was minister geweest van onder meer Financiën en Economische Zaken en in de periode 1973-1977 voorzitter van de Europese Commissie. De tweede Franse commissaris was de sociaaldemocraat Claude Cheysson. De tweede Britse commissaris, Christopher Tugendhat, was een conservatief Lagerhuislid. De partijloze Belgische topambtenaar Etienne Davignon had de belangrijke portefeuille Industrie en Interne Markt. De Duitse sociaaldemocraat en oud-vakbondsbestuurder Willy Haferkamp, die al sinds 1967 lid was van de Europese Commissie, was belast met Externe Betrekkingen. De Ierse christendemocraat Dick Burke had de portefeuille Vervoer, Consumentenbescherming en Relaties met het Parlement.

Vooral Ortoli, Tugendhat en Burke zouden zich als tegenspelers van Vredeling ontpoppen. Ortoli had niet alleen een belangrijke portefeuille, maar beschikte bovendien over een sterk directoraat-generaal. De positie van potentiële bondgenoten van Vredeling, de sociaaldemocraten Antonio Giolitti en Raymond Vouel uit Italië en Luxemburg, was zwak. Dat gold

in mindere mate voor Haferkamp, maar hij was als commissaris voor Externe Betrekkingen veelvuldig afwezig (evenals overigens Cheysson). Het contact tussen Vredeling en Haferkamp liet, hoewel zij in het Berlaymont-gebouw in elkaars nabijheid zetelden, sterk te wensen over. De nogal aarzelende voorzitter Jenkins was eveneens als potentiële bondgenoot te beschouwen, maar zijn positie van voorzitter maakte dat hij niet altijd te nadrukkelijk de zijde van Vredeling kon kiezen. Belangrijker was dat de samenwerking tussen beiden liet nogal te wensen overliet. Hoewel Jenkins Vredeling 'a man of warmth and courage' noemde, zou hij zich later tamelijk negatief over hem uitlaten. Voortdurend waren er fricties. Zo was Jenkins in 1978 ontstemd dat Vredeling weigerde de portefeuille Personeel over te nemen van de overbelaste commissaris Tugendhat. Verder vond Jenkins Vredeling emotioneel niet evenwichtig genoeg om als waarnemend voorzitter van de Commissie te kunnen functioneren.³⁹ Na een woordenwisseling in 1979 over de Europese begroting gaf Jenkins als oordeel over Vredeling: 'A most extraordinary man, foolish but good-hearted.'⁴⁰

Beter was, ondanks enkele competentiegeschillen, de verhouding met Davignon. Deze kleinzoon van een minister was een evenwichtige, oplossingsgerichte en wellevende burggraaf, die over diplomatieke gaven beschikte. Hij en Vredeling waren, met name waar het de gezondmaking van de staalsector betrof, in zekere zin elkaars bondgenoten.⁴¹

In zijn nieuwe werkkring maakte Vredeling aanvankelijk (deels) gebruik van de staf van het kabinet van zijn voorganger Lardinois. Kabinetschef werd zijn partijgenoot Bob Cohen, die voorheen adjunct-kabinetschef van Lardinois was geweest. Cohen werd na een jaar opgevolgd door het oud-PVDA-Tweede Kamerlid Nel Barendregt, die in juni 1977 adjunct-kabinetschef was geworden. Barendregt was in het najaar van 1967 op jonge leeftijd (31 jaar) Kamerlid geworden en hield zich tien jaar lang onder meer bezig met sociale zaken, huisvesting, emancipatie en consumentenbeleid. Zij verliet Brussel overigens voortijdig, omdat zij medio 1980 directeur van de Rotterdamse Kunstacademie werd.

Belangrijke medewerkers waren de econoom Steven Duursma en de jurist S. Kuipers. Duursma, voormalig medewerker van de Wiardi Beckman Stichting (het wetenschappelijk bureau van de PVDA) en van commissaris Lardinois, zou in januari 1978 Barendregt opvolgen als adjunct-kabinetschef. Kuipers zou een belangrijke rol spelen bij de voorbereiding van de zogeheten Vredelingrichtlijn over medezeggenschap bij multinationals. De Brusselse staf had een hoog PVDA-gehalte. Kabinetsambtenaar Henk Beereboom kwam uit de ambtelijke staf van de PVDA-Tweede Kamerfractie.

Belangrijke taken van het persoonlijke kabinet waren de voorbereiding van de wekelijkse vergaderingen van de Europese Commissie, het volgen van de 'portefeuilles' van de andere commissarissen en politieke lobbywerkzaamheden. Naast zijn persoonlijke staf had Vredeling de beschikking over de ambtelijke staf van het Directoraat-Generaal v (Sociale Zaken, Werkgelegenheid).

Ambities en beperkingen

Vredeling had ook te maken met de politieke verhoudingen in de lidstaten. Begin jaren zeventig leek er sprake te zijn van een duidelijk progressieve golfbeweging, met sociaaldemocratische regeringsleiders in Nederland (Den Uyl), Duitsland (Willy Brandt en Helmut Schmidt), Denemarken (Anker Jørgensen) en het Verenigd Koninkrijk (Harold Wilson en James Callaghan). In de periode 1977-1979 was er echter sprake van een omgekeerde beweging, met name door het aantreden in 1979 van het conservatieve kabinet-Thatcher. In Nederland trad in december 1977 vrij onverwacht het centrumrechtse kabinet-Van Agt aan. Frankrijk had al sinds 1974 een conservatief-liberale president, Valéry Giscard d'Estaing. Daarmee wijzigde de politieke context waarin de Europese Commissie moest opereren. De overwegend centrumrechtse kabinetten in West-Europa voelden betrekkelijk weinig voor versterking van de sociale component in de EG en waren huiverig bij het nemen van stappen naar grotere medezeggenschap of verdeling van werk.

Hoewel het oprichtingsverdrag van de EEG een sociale paragraaf kende en er in 1961 een Europees Sociaal Handvest kwam, kreeg het sociale beleid bepaald niet de status die bijvoorbeeld het landbouwbeleid, de interne markt en het vervoersbeleid hadden. In het EEG-verdrag waren slechts vijf artikelen aan sociaal beleid gewijd. Concrete bevoegdheden ontbraken.⁴² Erkend werd dat de lidstaten de levensstandaard en de arbeidsvoorwaarden van werknemers moesten verbeteren, met name met het oog op de goede werking van de gemeenschappelijke markt. Landen moesten in gezamenlijkheid komen tot een beleid ter bevordering van werkgelegenheid, arbeidsrecht en arbeidsvoorwaarden, beroepsopleiding, sociale zekerheid, bescherming tegen arbeidsongevallen en beroepsziekten, arbeidshygiëne en het recht op organisatie in vakverenigingen en op collectieve onderhandelingen. Artikel 119 bepaalde dat er een beginsel van gelijke beloning voor mannelijke en vrouwelijke werknemers voor gelijke arbeid moest komen. Voorts moest

de bestaande gelijkwaardigheid bij betaalde vakantie gehandhaafd blijven en was er speciale aandacht voor de sociale zekerheid van migrerende arbeiders.

Het EEG-verdrag riep tevens een Europees Sociaal Fonds in het leven om projecten ter bevordering van de werkgelegenheid te ondersteunen en om de geografische en beroepsmobilititeit te bevorderen. De Europese Commissie kreeg het beheer over dit fonds. Meer in het bijzonder was het bedoeld voor herscholing, vergoeding van verplaatsingskosten en voor de overgang naar ander werk bij inkrimping of tijdelijke teruggang van werkgelegenheid.

Belangrijke vraagstukken die Vredeling in zijn portefeuille had, waren, naast werkgelegenheid, de gelijke rechten van mannen en vrouwen op sociaal gebied, medezeggenschap en arbeidsomstandigheden. Vredeling streefde verder naar versterking van de positie van 'Sociale Zaken' in de besluitvorming in de EG. Het economisch beleid werd geheel gedomineerd door de ministers van Financiën en Economische Zaken van de negen lidstaten; ministers van Arbeid en/of Sociale Zaken speelden daarin nauwelijks een rol. Verder wilde Vredeling tot een soort Europees 'sociaal akkoord' komen door beter overleg tussen Europese werkgeversorganisatie (UNICE), Europese vakbond (waarvan FNV-voorzitter Wim Kok in 1979 voorzitter was) en de Europese Commissie.

Werkgelegenheid

In alle negen EG-lidstaten was in de periode 1977-1981 sprake van enorme toename van de werkloosheid. Vooral jongeren werden hard getroffen. Vredeling verklaarde begin 1978 dat er voor 1985 negen miljoen extra arbeidsplaatsen nodig waren in de EG-landen om daarmee de groei van de werkende bevolking (ongeveer één miljoen per jaar) te kunnen opvangen. Het ging daarbij om één miljoen banen voor vrouwen en acht miljoen banen voor de opvang van instroom van jongeren. Op dat moment waren er al 6,5 miljoen werklozen in de negen lidstaten. In Italië, Frankrijk en Nederland was ruim een derde van alle werklozen jonger dan 25 jaar. In juni 1978 kwam de Europese Commissie met een voorstel om drie miljard gulden te lenen op de kapitaalmarkt en dat bedrag te investeren in nieuwe werkgelegenheid.

De middelen om op Europees niveau de werkgelegenheidsproblematiek aan te pakken, waren echter zeer beperkt. Diverse lidstaten plaatsten vraagtekens bij het stimuleren van de vraag door de overheid vanwege de nadelige

gevolgen die dat zou hebben voor het financieringstekort. Ook waren er bezwaren tegen regelingen voor herverdeling van werk die een permanent karakter zouden hebben. De Nederlandse minister Wil Albeda, die in december 1977 zijn ambt had aanvaard, vreesde voor een langdurig en vrij vruchteloos overleg met sociale partners.⁴³ Hij betwijfelde voorts of spoedig wetgeving tot stand kon worden gebracht, zelfs als de Commissie richtlijnen zou uitvaardigen.

Tijdens zijn periode als Europees commissaris ondernam Vredeling diverse pogingen om een Europees werkgelegenheidsbeleid van de grond te krijgen. Hij probeerde daarbij met name overleg op gang te brengen tussen werkgevers- en werknemersorganisaties, regeringen en Europese Commissie om tot afspraken te komen over met name verdeling van werk. Zo stelde Vredeling begin 1978 voor om in Luxemburg een tripartiete conferentie te beleggen tussen werkgevers- en werknemersorganisaties en regeringsvertegenwoordigers van de lidstaten. Die conferentie, waarvoor Vredeling een werkdocument over een gemeenschappelijk werkgelegenheidsbeleid opstelde, kwam er in november 1978. Zij liep uit op een mislukking. In mei 1979 verlieten bovendien de werkgeversorganisaties het overleg met vakbonden in het Permanent comité voor arbeidsvraagstukken, omdat zij niet konden instemmen met een gezamenlijke verklaring over arbeidstijdverkorting.⁴⁴

Vredeling was sterk voorstander van verdeling van werk door bijvoorbeeld arbeidstijdverkorting. In maart 1979 zei hij op een bijeenkomst van de FNV in Eindhoven dat er zonder herverdeling van werk geen zicht was op oplossing van de werkloosheid.⁴⁵ Met name Ortoli en Tugendhat vreesden echter dat maatregelen om verdeling van werk te stimuleren tot hogere lasten voor het bedrijfsleven zouden leiden. Ortoli was bovendien bezorgd dat arbeidsduurverkorting gepaard zou gaan met looncompensatie, waardoor de loonkosten zouden stijgen en de inflatie werd aangewakkerd.

Tijdens een Europese ministerraad in mei 1979 bleek dat de Franse en Britse regeringen al evenmin stonden te juichen bij de initiatieven van Vredeling. Vooral de ministers van Financiën van die landen verzetten zich tegen maatregelen om werktijdverkorting te stimuleren. Andere landen waren slechts bereid tot een zeer voorzichtige Europese aanpak.⁴⁶ Vredeling moest zich uiteindelijk tevredenstellen met voortzetting van bestaande studies naar de mogelijkheid van arbeidstijdverkorting. Hij meende niettemin dat dit besluit een verdere stap was om tot een serieuze Europese aanpak van de bestrijding van de werkloosheid te komen. De Europese vakbeweging was echter veel negatiever over het resultaat.

Pas in het najaar van 1979 wisten Vredeling, Jenkins en Ortoli weer een nieuwe afspraak te beleggen tussen de Europese werkgevers- en werknemersorganisaties om te overleggen over voorstellen voor arbeidstijdverkortung. Tijdens dit door Jenkins voorgezeten overleg kwam vooral de mogelijkheid om overwerk te beperken aan de orde, maar werden ook andere vormen van herverdeling van werk besproken. Basis van de bespreking was een rapport dat Vredeling begin dat jaar had uitgebracht. Daarin werden diverse maatregelen vermeld die zouden kunnen leiden tot verkortung van de arbeidsduur.

In februari 1980 pleitte Vredeling in een gesprek met de Raad van Bestuur van Philips voor een Europese aanpak van de werkgelegenheidsproblemen bij dat bedrijf. Daarbij moesten in zijn ogen de Europese werkgevers- en werknemersorganisaties, het Europees Parlement en de Europese Commissie worden betrokken. Hij noemde het vreemd dat 'Europa' wel een gemeenschappelijk standpunt over Afghanistan had, maar niet over de aanpak van de werkgelegenheid.⁴⁷ Tot een dergelijk overleg kwam het echter niet.

Plan-Vredeling

Om het probleem van de jeugdwerkloosheid aan te pakken, kwam Vredeling in juli 1977 met een plan, dat bekend werd als het Plan-Vredeling.⁴⁸ Om 150.000 jongeren onder de 25 jaar aan een baan te helpen, zou 300 miljoen gulden uit het Europees Sociaal Fonds (ESF) ter beschikking worden gesteld. Dat geld diende te worden gebruikt voor loonsubsidies en financiële hulp voor het scheppen van nieuwe banen. Per week en per jongere moest gedurende één jaar maximaal 150 gulden beschikbaar komen in speciale projecten en 75 gulden (voor maximaal een halfjaar) voor reguliere banen.

Er kwam direct verzet van de zijde van de centrumrechtse Franse regering, die vreesde dat overheden op plaatselijk niveau met een socialistische en communistische meerderheid 'misbruik' van de regeling zouden maken. Ten gevolge van het Franse verzet bereikte de Raad van Ministers in Luxemburg in juni 1978 geen overeenstemming over de voorstellen van Vredeling. Daarmee was het Plan-Vredeling echter nog niet geheel van de baan, want in de tweede helft van 1978 vond nieuw (informeel) overleg plaats om tot een compromis te komen. Vredeling kreeg daarbij nadrukkelijk steun vanuit het Europees Parlement, dat aandrung op maatregelen ter bestrijding van de jeugdwerkloosheid.

Uiteindelijk nam de Sociale Raad (het overleg van de EG-ministers van Sociale Zaken) op 27 november 1978 toch het besluit om via het ESF gelden ter beschikking te stellen voor bestrijding van de jeugdwerkloosheid. Vanaf 1 januari 1979 konden daarmee loonkostensubsidies worden verstrekt bij het scheppen van nieuwe banen, zowel in het bedrijfsleven als bij door lagere overheden opgezette projecten van algemeen nut. Jongeren moesten via tijdelijk werk gedurende een jaar werkervaring kunnen opdoen om hun kansen op de arbeidsmarkt te vergroten. Omdat de subsidieverlening liep via het ESF, profiteerden vooral Zuid-Italië en Ierland ervan, maar ook de Nederlandse regering maakte gebruik van financiering van projecten op basis van het Plan-Vredeling.⁴⁹

Het was voor het eerst dat het ESF werd ingeschakeld voor de bestrijding van (jeugd)werkloosheid. Hoewel de omvang van het plan vrij gering was, was dat van politieke betekenis. Vredeling had overigens in 1977 al een hervorming van het ESF doorgevoerd, waardoor onder meer procedures werden versneld en de controle werd verbeterd.

Staalindustrie

De werkgelegenheid in de staalindustrie liep tussen 1974 en 1980 terug van 792.000 naar 680.000 werknemers wat neerkomt op een afname van veertien procent.⁵⁰ De problemen waren vooral veroorzaakt door overproductie in de grotendeels verouderde Belgische en Franse staalindustrie. Dit was begin 1977 voor eurocommissaris Davignon reden om met een herstructureringsplan te komen, dat in de loop van dat jaar werd aanvaard. Het doel was om de staalindustrie een adem Pauze te geven, waarna herstructurering tot verbetering van de concurrentiepositie op de wereldmarkt moest leiden. De EG sloot met zeventien landen, waaronder Japan, Zuid-Korea, Brazilië, Australië en landen in het Oostblok, bilaterale overeenkomsten over importquoteringen en vaste prijzen. Getracht werd tevens nationale steunmaatregelen onder te brengen in het communautaire steunprogramma. Het saneringsbeleid werd aangevuld met sociaal beleid. Davignon was het met Vredeling eens dat dit nodig was.

Eind 1977 werd bekend dat bij Hoogovens in IJmuiden 2500 werknemers moesten verdwijnen. Vredeling liet direct weten dat de Europese Commissie bereid was om bij te springen bij het opstellen van een sociaal plan. Voor de steun aan Hoogovens waren middelen van de EGKS beschikbaar ter financiering van een deel van een nationale steunplan van 15 miljoen gulden.

Hoogovens stond bekend als een modern en efficiënt staalbedrijf en Vredeling achtte steun ter overbrugging van een slechte periode verdedigbaar. Hij dacht aan het onderbrengen van werknemers in een tijdelijke stichting arbeidsreserve.⁵¹

In februari 1978 overlegde Vredeling over de problemen bij Hoogovens met minister Albeda van Sociale Zaken, waarbij hij aandrong op spoed van de kant van de Nederlandse regering. Albeda toonde zich terughoudend ten aanzien van het vragen van steunverlening voor vervroegde pensionering van driehonderd oudere werknemers. Bij de vakbonden ging de gedachte uit naar invoering van een vijfploegendienst, maar Vredeling verklaarde dat steun daarvoor in het kader van de EGKS niet mogelijk was. Naarmate de problemen bij Hoogovens toenamen, veranderde Vredeling overigens van mening. In 1979 gaf hij aan een voorkeur voor invoering van de vijfploegendienst te hebben. Dit moest een arbeidstijdverkorting van 6,4 uur per week opleveren.

Vredeling kwam verder in het kader van de Europese hervormingsmaatregelen voor de staalindustrie met bijdragen voor de financiering van herscholings- en verplaatsingskosten en van wachtgeldregelingen. Tevens deed hij voorstellen om overwerk te beperken, maar de besluitvorming daarover verliep moeizaam. Tegen steunplannen voor de industrie bestond in de Commissie vooral verzet van de Britse conservatief Tugendhat, die als commissaris Begroting grote zorgen had over de budgettaire gevolgen. Vredeling dreigde met aftreden.⁵²

In mei 1979 kreeg Vredeling wel steun voor het treffen van sociale maatregelen in het kader van het algehele herstructureringsbeleid. Het ging om circa 380 miljoen gulden voor 1980. Daardoor kwam er Europees geld voor vervroegde pensionering, voor beperking van overwerk en voor invoering van een vijfploegendienst in zogeheten volcontinubedrijven. Dat was een kwart van het totale steunbedrag voor sociale maatregelen. Eind 1979 werd een ontwerpbesluit van de Commissie over specifieke steunmaatregelen voor de staal- en ijzerindustrie goedgekeurd. Daardoor moest worden voorkomen dat staatssteun van individuele lidstaten tot concurrentievervalsing zou leiden.

In 1980 verergerden de problemen in de staalsector zich door de tweede oliecrisis, die ontstond door verminderde invoer van olie uit Iran. Op basis van artikel 58 van het EGKS-verdrag kondigde de Europese Commissie in oktober 1980 af dat er sprake was van een ernstige crisissituatie. De Commissie nam daarop aanvullende maatregelen tot productiebeperking. Verder besloot zij de steun aan de staalsector in termijnen te verminderen en de

beperkingen aan de productie tot 1982 te verlengen. Er kwam extra geld voor nationale steunoperaties. Vredeling zette daarbij opnieuw in op steun voor arbeidstijdverkorting en vervroegde uittreding bij Hoogovens. De Nederlandse regering wees het inzetten van Europese gelden voor die doeleinden evenwel af.

Gelijke behandeling mannen en vrouwen

In december 1978 kwam in de Europese Raad van Ministers een richtlijn tot stand over gelijke behandeling van mannen en vrouwen in het arbeidsproces.⁵³ De richtlijn bepaalde dat het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen moest worden toegepast op het gebied van sociale zekerheid. Tijdens de Commissie-Ortoli (1973-1977) waren al twee richtlijnen tot stand gekomen over gelijke beloning en over gelijke behandeling bij de toegang tot het arbeidsproces, de beroepsopleiding en promotiekansen en ten aanzien van arbeidsvoorwaarden. Aan de drie richtlijnen lag een resolutie van de Europese Raad uit 1974 ten grondslag over een sociaal arbeidsprogramma, waarvan gelijke behandeling onderdeel was.

Vredeling voelde zich sterk betrokken bij dit onderwerp en zette zich in voor verdere wetgevende stappen. Hij kreeg vooral te maken met de implementatie van de eerste richtlijn. Nederland dreigde de gestelde termijn van 1 januari 1980 niet te halen en Vredeling kondigde een gang naar het Europese Hof van Justitie aan. In de loop van 1980 kwam er alsnog een wettelijke regeling, maar daarmee werd nog niet de gehele richtlijn uitgevoerd. Later volgde een afzonderlijke wet voor gelijke behandeling van mannen en vrouwen in de burgerlijke openbare dienst.

Nederland vroeg voor de uitvoering van de derde richtlijn een termijn van acht jaar, omdat het kostwinnersbeginsel een complicerende factor was bij het doorvoeren van het gelijkheidsbeginsel in de sociale zekerheid. Onder druk van andere landen werd de termijn op zes jaar gesteld.⁵⁴ Het vraagstuk van de implementatie van de derde richtlijn in Nederland speelde echter met name in de periode na 1981, toen Vredeling al geen Europees commissaris meer was. De andere lidstaten voerden de richtlijn veel eerder in dan Nederland.

Vredeling-richtlijn

In oktober 1980 bracht Vredeling, met zijn collega Davignon, een ontwerp-richtlijn uit om werknemers bij ondernemingen met ten minste 1000 werknemers en met meer dan één vestiging in EG-landen – zoals multinationale ondernemingen – het recht te geven op informatie en op consultatie bij belangrijke ondernemingsbeslissingen.⁵⁵ Het woord ‘medezeggenschap’ werd taboe verklaard in de Europese Commissie en ook het begrip ‘multinationaal’ bleef achterwege. Het werd een richtlijn over transnationale ondernemingen met een ingewikkelde structuur.

De Commissie stelde de ontwerp-richtlijn – met de steun van Jenkins – vast in de laatste vergadering voordat de Commissie ‘demissionair’ werd. Daar waren de nodige onderhandelingen aan voorafgegaan. Opvallend was dat Ortoli zich niet verzette, maar dat om Davignon, Burke en Tugendhat over de streep te trekken veel overleg tussen de diverse Brusselse kabinetten nodig was. Ook politieke druk werd niet geschuwd. Davignon kreeg bijvoorbeeld via de Vlaamse socialistische voorman Karel Van Miert te horen dat zijn herbenoeming op het spel zou komen te staan als hij zich bleef verzetten.⁵⁶

Voor Vredeling stond voorop dat werknemers zicht moesten hebben op belangrijke beslissingen in hun onderneming, zodat zij zich daarover konden uitspreken. Werknemers van multinationale ondernemingen misten rechten, die zij op grond van nationale wetgeving wel behoorden te hebben. Vaak konden vertegenwoordigers van vakbonden in een dochteronderneming zich bijvoorbeeld niet rechtstreeks tot de directie van het moederbedrijf wenden. Doel was voorts de bestaande praktijken in de diverse lidstaten te harmoniseren; dat was tevens de juridische basis voor het opstellen van de (ontwerp)richtlijn.

Tegen de ontwerp-richtlijn kwamen direct grote bezwaren van de zijde van de Europese werkgeversorganisatie UNICE. Het hevigst was het verzet in het Verenigd Koninkrijk en Italië. In landen als Nederland en Duitsland leefden veel minder bezwaren. Er bestond bij sommige regeringen verder vrees dat Amerikaanse bedrijven zouden worden afgeschrikt bij investeringen als zij verplicht werden tot voorlichting en consultatie.⁵⁷ Vredeling stelde daar tegenover dat het betrekken van werknemers bij de onderneming de arbeidsvrede juist beter zou waarborgen, wat goed was voor het investeringsklimaat.

Tot besluitvorming op ministersniveau over de ontwerp-richtlijn kwam het niet tijdens de periode-Vredeling. Zijn opvolger, de Brit Ivor Richard,

pakte de draad weer op, maar uiteindelijk duurde het tot december 1990 voor er een definitieve richtlijn lag. In 1993 liet de Europese Raad zich daar positief over uit en pas tijdens het eerste kabinet-Kok (1994-1998) wist minister van Sociale Zaken Ad Melkert de Wet Europese ondernemingsraden tot stand te brengen.

Naast het Plan-Vredeling en de Vredeling-richtlijn kan de zogeheten ‘Jumbo-raad’ van 1981 als een ‘succesje’ van Vredeling worden gezien. Zijn voortdurende pogingen om de ministers van Sociale Zaken van de lidstaten te betrekken bij het EG-overleg van de ministers van Economische Zaken en Financiën werden ten langen leste beloond. In juni 1981, tijdens het Nederlandse voorzitterschap van de EG, vond er een eindelijk zo’n Jumbo-raad plaats.⁵⁸ Daarnaast zijn enkele richtlijnen om de veiligheid op het werk te verbeteren en om het gebruik van gevaarlijke stoffen te beperken als – niet erg spectaculaire – resultaten van zijn Commissielidmaatschap te beschouwen.

Na 1980

Na vier jaar Europese Commissie gaf Vredeling zelf aan niet terug te willen keren als commissaris. Vooral gezien de gewijzigde politieke verhoudingen in Nederland lag terugkeer niet zeer voor de hand. Bovendien was zijn reputatie toch wel geschaad, met name door het spiegelruitincident. De jaren na zijn periode in Brussel verdween Vredeling in politiek opzicht grotendeels uit beeld. Er was in 1981 even sprake van een kandidatuur voor de Eerste Kamer, maar daarvan kwam het niet. Vredeling werd wel lid van de Emancipatieraad (1981-1985) en van de Commissie-Wagner II ter advisering over het industriebeleid. In 1987 volgde het lidmaatschap van de Adviescommissie Vrede en Veiligheid. Daarnaast bekleedde hij enkele commissariaten.

Vredeling kwam weer in de publiciteit door een interview dat hij in 1985 aan de *Haagse Post* gaf. Daarin liet hij zich laatdunkend uit over prins Bernhard en verhaalde hij dat koningin Juliana (Vredeling betitelde haar als ‘moe’) hem in 1973 telefonisch huilend had gesmeekt de militaire parade ter gelegenheid van haar vijftienvigjarig regeringsjubileum te laten doorgaan. Het leidde tot commotie, en Den Uyl noemde de uitlatingen onnodig grievend.

Bij het overlijden van Vredeling op 27 oktober 2007 werd het allemaal (Bibebinterview, F16-contract, uitlatingen over prins Bernhard) nog eens

gememoreerd. Veel minder werd ingegaan op zijn activiteiten als parlementariër en minister. Veelzeggend is dat zijn werkzaamheden als Europees commissaris nagenoeg onvermeld bleven.⁵⁹

Balans van zijn Commissielidmaatschap

In interviews bij zijn afscheid in 1981 schetste Vredeling zelf een nogal negatief beeld van zijn periode als Europees commissaris. Hij vond dat de regeringen van de lidstaten laf waren geweest, met name bij steunverlening aan werktijdverkorting en vervroegde pensionering. Het was hem niet gelukt de sociale politiek een centrale plaats in de Europese Gemeenschap te geven.

Pogingen om de ministers van Sociale Zaken een belangrijke rol te laten spelen bij de Europese coördinatie van nationale economieën waren stukgelopen. Ook initiatieven om tot Europees tripartiet overleg te komen waren vrijwel vruchteloos gebleven. De steunverlening voor jonge werklozen was beperkt gebleven en er was geen Europees beleid voor arbeidsduurverkorting gekomen. De Vredelingrichtlijn noemde hij een (mager) resultaat. Jenkins vond dat overigens een van de belangrijkste successen van zijn Commissie!⁶⁰ Er was meer mislukt dan gelukt, zo constateerde ook Vredeling. Hij was realist genoeg om te beseffen dat een politicus soms geduld moest hebben, maar vond vooral dat hij te weinig in gang had kunnen zetten. Bij zijn vertrek zei hij over zijn pogingen om, naast een 'Europa van de boeren', een 'Europa van de werknemers' van de grond te krijgen: 'Een van mijn grieven is niet zozeer dat ik dit doel niet bereikt heb, want dat was irreëel in vier jaar, maar dat ik veel te weinig heb kunnen waar maken van een begin daartoe.'⁶¹

Belangrijkste handicap was het ontbreken van bevoegdheden op het gebied van sociaal beleid en werkgelegenheid. Bovendien was er een weinig positief Europees klimaat. De belangrijke landen, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, hadden conservatieve, tamelijk eurosceptische regeringen. Onderwerpen als medezeggenschap en arbeidsduurverkorting kregen allermist een warm onthaal, zeker niet in Parijs en Londen, en de gedachte aan een Europees sociaal beleid leefde domweg onvoldoende. Niet alleen regeringen, maar ook werkgevers- en werknemersorganisaties waren sterk nationaal gericht en voelden er niets voor bevoegdheden over te dragen.

Bij het streven naar gelijke behandeling tussen mannen en vrouwen waren door zijn voorganger, de Ierse commissaris Patrick Hillery, al belangrijke stappen gezet, en daarmee kon Vredeling minder goed 'scoren'. De Com-

missie-Jenkins was verder – een enkele uitzondering (Davignon) daar gelaten – niet het toonbeeld van daadkracht. Mogelijk heeft Vredeling die krachten onderschat en had hij ook niet onderkend dat sinds zijn vertrek in 1973 als europarlementariër het tij in de EG was gekeerd. De bereidheid om de coördinerende rol van Europa op sociaaleconomisch gebied te versterken, was door de economische crisis eerder af- dan toegenomen.

Vredeling had als Europees commissaris wel geregeld contact met leden van het Europees Parlement en was vrijwel wekelijks een dag in Straatsburg, zowel voor debatten en het beantwoorden van vragen in het vragenuurtje als voor lobbywerk. De machtspositie die hij in Den Haag in het parlement had, ontbrak echter in Europa. Het DG van Vredeling was bovendien, zeker in vergelijking met het DG Financiën en Economische Zaken, tamelijk zwak. Vredeling was te veel calvinist voor het Zuid-Europees type politieke lobbywerk, met uitgebreide diners en late after-party's, en hij miste de politieke setting die hij als Nederlands Kamerlid en minister had gekend. De Europese Commissie kende een andere bestuurscultuur, waarbij ambtelijke voorbereiding via de Brusselse kabinetten veel belangrijker was dan departementaal overleg op nationaal niveau. Maar ook het contact met medecommissarissen was minder ongedwongen dan met zijn collega's in het kabinet-Den Uyl. Hij zei daarover in 1979: 'In Den Haag ging je om vijf uur 's middags met elkaar een borrel drinken. Als ik bij Wim Duisenberg kwam, was het meteen raak. Er is hier [in Brussel, BVDB] een killere sfeer.'⁶²

Het leverde het beeld op van een tamelijk eenzame commissaris op de dertiende etage van het Berlaymont-gebouw.⁶³ De machtspoliticus die Vredeling in Nederland bij uitstek was, en die als minister door op de juiste momenten met zijn portefeuille te rammelen zaken had weten af te dwingen, was in Brussel tamelijk machteloos. Hij zei daar zelf bij zijn vertrek over: 'Technisch lijkt dit werk toch wel enigszins op het werk dat je doet als minister. Geheel anders is echter het zwevende gevoel dat je hebt, omdat je hier niet bent ingebed in een echte maatschappelijk en politiek gestructureerde samenleving. Het hangt allemaal wat boven de markt.'⁶⁴

Of bij dit alles zijn grillige karakterstructuur en zijn drankgebruik een rol hebben gespeeld, is deels speculatie. Er zijn echter geluiden dat het zijn positie als commissaris toch wel heeft geschaad en daardoor zijn opereren bemoeilijkte.⁶⁵ Na het spiegelruitincident was Vredeling enige weken op ziekteverlof en volgens Jenkins was zijn positie aangetast.⁶⁶

Zo was al met al sprake van een teleurstellende periode, zeker ook voor Vredeling zelf. Tragisch is dat de zaken die Vredeling wel in gang wist te

zetten (maar die vaak pas veel later werden gerealiseerd) ook nog eens door de spiegelaffaire worden overschaduwd.

Noten

¹ R.H. Jenkins, *European Diary 1977-1981* (Londen 1989) 505. Jenkins vermeldt eveneens dat ruzie met een parlements lid de oorzaak was.

² Zie o.a. www.beereboom.nl/index.php?option=com_content&task=view&id=81&Itemid=31.

³ Over de 'Brusselse jaren' van Vredeling werden gesprekken gevoerd met S.T. Duursma (13 mei 2009), H. Beereboom (19 mei) en N.G. Barendregt (27 mei). Zij verschaften mij veel informatie over de werkzaamheden van Vredeling als commissaris en over de gang van zaken bij de Europese Commissie. Daarvoor ben ik hun veel dank verschuldigd.

⁴ Zie onder meer het Bibebinterview in *Vrij Nederland*, 29 augustus 1974.

⁵ *HTK* 1957-1958, 93-95.

⁶ Informatie verstrekt door het Haags Bureau van het Europees Parlement. Een zoekactie op 'Vredeling' in de database van het Europees Parlement leverde 4000 hits op.

⁷ *HTK* 1971-1972, 4273.

⁸ *HTK* 1972-1973, 1107.

⁹ H. Vredeling, 'Naar een Progressieve Europese Partij?' in: *Socialisme en Democratie* 3 (1970) 144-151.

¹⁰ E. van Rooyen en G. Voerman, 'Het einde van een tijdperk? De PVDA en het verlangen naar Europese partijvorming' in: Frans Becker, Menno Hurenkamp en Monika Sie Dhian Ho (red.), *Het ongemak over Europa. WBS jaarboek 2008* (Amsterdam 2008) 146-164.

¹¹ *Trouw*, 1 juni 1979.

¹² P. Bootsma en W. Breedveld, *De verbeelding aan de macht. Het kabinet-Den Uyl 1973-1977* (Den Haag 1999) 93-94.

¹³ Uitvoerige informatie over het defensiebeleid van het kabinet-Den Uyl bij: A. Stemerding, *Dagboeken van Bram Stemerding* (Meppel 1986).

¹⁴ M. Kuitenbrouwer, 'Een realistische idealist. Max van der Stoep (1973-1977 en 1981-1982)' in: D. Hellema, B. Zeeman en B. van der Zwan (red.), *De Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken in de twintigste eeuw* (Den Haag 1999) 251.

¹⁵ Bootsma en Breedveld, *De verbeelding aan de macht*, 123.

¹⁶ *HTK* 1974-1975, Bijl. nr. 12 994, nr. 1. Defensienota 1974, *Om de veiligheid van het bestaan*.

¹⁷ Stemerding, *Dagboeken*, 85-87 en 91-93.

¹⁸ *Ibidem*, 100-103.

¹⁹ *Ibidem*, 11-72.

²⁰ Bootsma en Breedveld, *De verbeelding aan de macht*, 40.

²¹ Stemerding, *Dagboeken*, 55.

²² *HTK* 1974-1975, Bijl. 13 413, nr. 5, motie-Dankert c.s.

- ²³ Bootsma en Breedveld, *De verbeelding aan de macht*, 40-41 en Stemerding, *Dagboeken*, 64-67.
- ²⁴ HEK 1974-1975, 575.
- ²⁵ *Ibidem*, 577.
- ²⁶ *Vrij Nederland*, 29 augustus 1974.
- ²⁷ HTK 1973-1974, 4594 e.v.
- ²⁸ Vgl. onder meer: Bootsma en Breedveld, *De verbeelding aan de macht*, 151-152
- ²⁹ W. Breedveld en J. Jansen van Galen, *Gaius. De onverstoorbare gang van W.F. de Gaay Fortman* (Oudewater/Amsterdam 2006) 210.
- ³⁰ Stemerding, *Dagboeken*, 103-105.
- ³¹ Vredeling zei in 1974: 'Ik had in Europa Mansholt willen opvolgen. Dat had ik erg graag gewild' (Bibebinterview, *Vrij Nederland*, 29 augustus 1974).
- ³² A. Bleich, *Joop den Uyl 1919-1987. Dromer en doordouwer* (Amsterdam 2008) 305.
- ³³ Mededeling van S.T. Duursma.
- ³⁴ Interview met S. van der Zee, 'Ik ga niet weg met weezin tegen Nederlandse politiek', *NRC Handelsblad*, 23 december 1976.
- ³⁵ Jenkins, *European Diary*, 10.
- ³⁶ *Ibidem*, 662.
- ³⁷ Interview S. van der Zee, *NRC Handelsblad*, 23 december 1976.
- ³⁸ Zie voor meer biografische gegevens van de leden: www.europa-nu.nl/commissie-jenkins.
- ³⁹ Vgl. Jenkins, *European Diary*, 218, 285 en 360.
- ⁴⁰ Jenkins, *European Diary*, xvi en 537-538.
- ⁴¹ Informatie verstrekt door H. Beereboom en S.T. Duursma.
- ⁴² Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap, artikelen 117-122.
- ⁴³ HTK 1978-1979, Bijl. 15 300 xv. Verslag van een mondeling overleg van 30 november 1978, 26 e.v.
- ⁴⁴ HTK 1979-1980, Bijl. 16 211, nrs. 1-2, 10.
- ⁴⁵ *Trouw*, 19 maart 1979.
- ⁴⁶ G. Mulder en M. van Weezel, 'Vredeling: "Ik zit hier ook om de heren regeerders het leven lastig te maken"', *Vrij Nederland*, 12 mei 1979.
- ⁴⁷ *Trouw*, 23 februari 1980.
- ⁴⁸ Aanbeveling van de Commissie van 6 juli 1977 (77/467/EEG, PB L180).
- ⁴⁹ HTK 1978-1979, Bijl. 15 541, nr. 3. Nota inzake de jeugdwerkloosheid, 39-40.
- ⁵⁰ Zie onder meer EG-Jaarverslagen 1978, 1979 en 1980.
- ⁵¹ *Trouw*, 16 september 1977.
- ⁵² Interview G. Mulder en M. van Weezel, *Vrij Nederland*, 12 mei 1979.
- ⁵³ Richtlijn van de Raad van 19 december 1978 (79/7/EEG, PB L006).
- ⁵⁴ Zie onder meer: HTK 1978-1979. Aanhangsel 814. Schriftelijke vragen van de leden Haas-Berger, Beckers-de Bruijn en Bischoff van 29 januari 1979.
- ⁵⁵ Ontwerp-Richtlijn van 23 oktober 1980 (COM 80/423) – tekst van gewijzigd voorstel uit 1983: http://aei.pitt.edu/5893/01/003710_1.pdf.
- ⁵⁶ Over de totstandkoming werden mij op 28 mei 2009 telefonisch inlichtingen verstrekt door mr. S. Kuipers, voormalig medewerker van Vredeling.

⁵⁷ HTK1981-1982, Bijl. 16 830, nr 2. Bijlage IV (verslag gesprek van Marcus Bakker namens de bijzondere Commissie Onderzoek Gedragscodes Multinationals met Vredeling).

⁵⁸ J. Tromp en P. Witteman, *Waar de klappen vallen. De crisis en het antwoord van Albeda* (Bussum 1981) 147-148.

⁵⁹ Vgl. W. Breedveld, 'Voor de duvel niet bang. In memoriam Henk Vredeling (1924-2007)', in: C.C. van Baalen e.a. (red.), *Het feest van de democratie. Rituelen, symbolen en tradities. Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2008* (Amsterdam 2008) 131-133.

⁶⁰ Jenkins, *European Diary*, xvi

⁶¹ J. Luijten, 'Voor feiten moet je je hoed afnemen', *de Volkskrant*, 6 december 1980.

⁶² Interview G. Mulder en M. van Weezel, *Vrij Nederland*, 12 mei 1979.

⁶³ R. Held en J. Schretlen, *De bazen van Europa* (Utrecht/Antwerpen 1979) 59.

⁶⁴ Interview J. Luijten, *de Volkskrant*, 6 december 1980.

⁶⁵ H. Beereboom bevestigde dit.

⁶⁶ Jenkins, *European Diary*, p. xvi.